Verkenning van Geldersekade 91 / achterhuis achter Geldersekade 89 (per adres Geldersekade 91)
Datum: 19 januari 2026
Auteurs: Gabri van Tussenbroek (2021) en Michel van Dam (2025)
Bezoekdatum: 11 mei 2021 (GVT, achterhuis)

Architect: onbekend
Ontwerpjaar: 1881 (verbouwing voorhuis)
Bouwjaar: circa 1600-16265 (linker achterhuis)

Opmerkingen
Deze verkenning naar een achterhuis, gelegen direct achter Geldersekade 89 (p/a Geldersekade 91) is gemaakt door Monumenten en Archeologie (MenA) op verzoek van het Stadsdeel Centrum (d.d. 15 mei 2024). Aanleiding is de ontdekkling in 2021 van een ouder houtskelet (1615-1625) in het achterhuis achter Geldersekade 89 (thans kadastraal behorend bij het perceel Geldersekade 91).
Doel van deze verkenning is het nader in kaart brengen van de aanwezige monumentwaarden van dit houtskelet. Het zwaartepunt in deze beschrijving ligt bij het achterhuis dat is gesitueerd direct achter de hoofdbouw van Geldersekade 89 waar het historisch gezien bij hoort. Aangezien het achterhuis tegenwoordig een kadastrale eenheid vormt met de bebouwing van het aangrenzende Geldersekade 91, en alleen via het voorhuis van dit pand te bereiken is, is deze bebouwing zijdelings ook bij deze aanvraag meegenomen.
In 2021 is alleen de begane grond van het achterhuis bekeken, en niet de verdieping. In 2025 is noch het achterhuis, noch de rest van Geldersekade 91 bekeken (geen medewerking van de eigenaar).
Voorliggende beschrijving is opgesteld op basis van archief- en literatuuronderzoek, waaronder de documentatie uit 2021 van Geldersekade 89, en waarnemingen vanaf de openbare weg (in 2025).
Geldersekade 89 is een rijksmonument (monumentnummer 1149). Geldersekade 91 heeft een orde 2-status. Beide objecten zijn gesitueerd in het Rijksbeschermd stadsgezicht Centrum.

Stedenbouwkundige context
Stedenbouwkundige situering
De Geldersekade, waarvan het water bij de stadsuitbreiding van 1425 werd gegraven, bevindt zich ten noorden van de Waag en de Nieuwmarkt. De kade aan de waterzijde werd in 1425 voorzien van een houten palissade, net als bij de toen al bestaande gracht die de stad omsloot. Ten oosten van de Geldersekade, buiten de stadswallen, bevond zich het belangrijkste haven- en industriegebied van Amsterdam: de Lastage (daterend 1404). Hier waren lijnbanen gevestigd, scheepswerven en bedrijven die aan de scheepsbouw gelieerd waren. Ook de naam van het gebied hield verband met de scheepsvaart. Het is een verbastering of afgeleide van het ballasten, ontlasten en belasten van schepen waarvoor in het IJ, ter hoogte van de Schreierstoren een kraan stond. Vanuit de bewoners van de Lastage werd driemaal tevergeefs een verzoek aan de stad gericht om het gebied bij de stad te trekken, respectievelijk in 1543, 1548 en 1565. Want buiten de industriële activiteiten stonden er in ook huizen in dit gebied. Het brandgevaarlijke karakter van de scheepsbouw en daarmee verbonden activiteiten was de voornaamste reden dat het stadsbestuur deze liever buiten de muren zag. In de jaren tachtig van de vijftiende eeuw maakten de palissades die de stad omsloten en beschermden plaats voor een stenen stadsmuur. In 1585-1586, de periode van de Eerste Uitleg, werd het gebied van de Lastage voorzien van vestingwerken en kwam de Geldersekade binnen de nieuw aangelegde stadswal te liggen. De overbodige laat-vijftiende-eeuwse stadsmuur aan de Geldersekade werd tussen 1601 en 1603

geamoveerd hetgeen leidde tot veel (ver)bouwactiviteit. Aan weerszijden van de voormalige St. Anthonispoort werden de aangrenzende delen van de Geldersekade en de Kloveniersburgwal gedempt en in gebruik genomen als marktterrein: de Nieuwmarkt. De Kloveniersburgwal en de Geldersekade bleef middels een overkluisde watergang onder het marktplein met elkaar in verbinding staan. Op de basis van het oude rondeel die de naam Sint Nicolaastoren droeg, trekt men de nieuwe Bantammerbrug op die de belangrijkste verbinding tussen de oude stad en de uitbreiding wordt. Het is in die periode dat het water de naam 'Geldersekade' krijgt vanwege het beurtveer naar Gelderland.

De ontwikkeling van de Lastage na 1578 in vogelvlucht
Na de Alteratie (1578) had het stadsbestuur het voornemen om de Lastage te onteigenen, hetgeen door de grondeigenaren in het gebied niet werd geaccepteerd. Op haar beurt ging het stadsbestuur weer niet akkoord met de verkoopprijzen die door de grondeigenaren werden geopperd. In de daaropvolgende jaren vond er evengoed grondverkoop plaats. Het stadsbestuur kreeg echter haast om het gebied in handen te krijgen omwille van de veiligheid van de stad. Antwerpen was in 1585 gevallen en het Amsterdamse stadsbestuur was bevreesd dat eenzelfde lot Amsterdam zou treffen. Nog hetzelfde jaar werden de twee meest notoire dwarsliggende Lastage-bewoners gedwongen om akkoord te gaan met de verkoop van hun eigendom waarna de huidige Oude Schans kon worden aangelegd. In 1586 werd bepaald hoe de stedenbouwkundige structuur van de Lastage eruit moet komen te zien. Pas rond 1589 werd serieus werk gemaakt van huizenbouw om rond 1596 in het slop te komen als gevolg van een economische crisis. Door ontwikkelingen in de jaren 1598 en 1604 kreeg de stadsuitbreiding weer vaart en kon deze worden voltooid.

Stedenbouwkundige situatie Geldersekade 89 en 91
Op de vogelvluchtkaarten van Pieter Bast uit 1597 t/m 1617 zijn de percelen tussen de Binnen Bantammerstraat en de Waalsteeg, waar thans Geldersekade 89 en 91 staan, nog niet bebouwd. Dit is wel het geval op de vogelvluchtkaart van 1625, die door Balthasar Florisz van Berckenrode werd vervaardigd. Op de kop van het bouwblok staan vier huizen ingetekend die alle voorzien zijn van een trapgevel. Geldersekade 89 heeft een dwarsgeplaatst achterhuis onder een zadeldak. Een verbinding tussen het voor- en achterhuis is op de kaart niet zichtbaar.
Het achterhuis van Geldersekade 89 ligt weliswaar in lijn met de achterhuizen van de Binnen Bantammerstraat, maar – gelet op de stilistische overeenkomsten met het houtskelet in het voorhuis van Geldersekade 89 – is het waarschijnlijker dat het achterhuis van oorsprong hierbij gehoord heeft.

Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Gebouwtype
Achterhuis, gelegen direct achter Geldersekade 89, bestaande uit een begane grond en een verdieping onder een plat dak. Kadastraal gezien hoort dit achterhuis bij het buurpand Geldersekade 91 en grenst het aan het eerste of rechter achterhuis.
Geldersekade 91 betreft een bedrijfspand met bovenwoningen, bestaande uit een voorhuis, een tussenlid (links), een plaats en twee achterhuizen. Het voorhuis omvat een begane grond, twee verdiepingen en een zolder onder een zadeldak met voorschild. Het tussenlid en het achterhuis hebben beide vier bouwlagen onder een plat dak. Dit achterhuis grenst aan het hierboven genoemde linker achterhuis, dat van oorsprong behoorde tot Geldersekade 89.

Bouwgeschiedenis in hoofdlijnen
Het achterhuis is vermoedelijk rond 1615-1625 opgetrokken, tegelijk met het voor- of hoofdhuis Geldersekade 89 waar het bij hoorde. Het zeer compleet bewaard gebleven houtskelet op de begane grond van het achterhuis, die de functie van zaal had, de belangrijkste ruimte van het huis, stamt uit deze periode. Het gaat hierbij om muurstijlen, zwanenhalskorbeels, sleutelstukken en de samengestelde balklaag. Mogelijk bevat de houtconstructie nog restanten van een gekleurde afwerking uit de bouwtijd. De eerste verdieping van het achterhuis werd in 2021 niet bezocht. Het is niet uitgesloten dat zich ook daar elementen bevinden die vanuit bouw- en architectuurhistorisch oogpunt van belang zijn.
Geldersekade 89, het voorhuis waar het achterhuis oorspronkelijk onderdeel van uitmaakte, is met een vergelijkbaar houtskelet uitgevoerd, zo blijkt uit bouwhistorisch onderzoek dat in 1988, 1996 en 2021

door Monumenten en Archeologie werd uitgevoerd. Ook in het voorhuis betreft het een houtskelet met op de begane grond een samengestelde balklaag, zwanenhalskorbeels en rijk snijwerk. Op de verdiepingen is bij het voorhuis sprake van een alternerend houtskelet en een kap met kromstijlen. In de houtconstructies is zowel eiken- als grenenhout toegepast, hetgeen in de periode waarin het huis werd opgetrokken veelvoorkomend was. De detaillering van het houtskelet in het voorhuis, en dan met name de profilering van de sleutelstukken, wijkt wel enigszins af van dat in het achterhuis. Op basis van deze kenmerken zal de bouwtijd van voor- en achterhuis, zoals hierboven al werd vermeld, rond 1615-1625 gezocht moeten worden.
De eerste bekende vermelding van verkoop van Geldersekade 89 dateert uit 1641, wanneer Dirck van Dans het pand voor *f* 10.000:-:- koopt. In een onbekend jaar, maar voor 1832, wisselt het achterhuis van Geldersekade 89 van eigenaar en wordt het bij Geldersekade 91 gevoegd. In 1832 zijn Geldersekade 89 en 91 eigendom van de weduwe van winkelier F.W.A. Ebels. De panden staan in de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel ingeschreven onder Sectie G, nummer 4029 (Geldersekade 91) en 4030 (Geldersekade 89).

Het voorhuis van Geldersekade 91 werd in 1881 verbouwd in opdracht van brandstofhandelaar J.D.G. Hôpken. Hiervan resteert in ieder geval de huidige voorgevel, met inbegrip van de raamkozijnen en de T-ramen, en de houten dakkapel met pilasters, fronton en hijsbalk. Uit waarnemingen vanaf de openbare weg blijkt dat de voorkamers op alle verdiepingen nog zijn voorzien van stucplafonds die mogelijk ook nog uit de periode 1881 zullen dateren.

Architectonische verschijningsvorm *(door Gabri van Tussenbroek, 2021)*
Het houtskelet op de *begane grond* is drie balkvakken breed en beschikt over gebinten die evenwijdig aan de zijmuren staan. De muurstijlen zijn – samen met de zwanenhalskorbeels, de sleutelstukken en de moerbalken – vrijwel gaaf bewaard gebleven. De gebintconstructie draagt een samengestelde balklaag, waarvan de kinderbinten zijn ingelaten in de moerbalken, een constructiewijze die in Amsterdam – waar kinderbinten doorgaans zijn opgelegd op de moerbalken – relatief zeldzaam is. Tegen de achterzijde is een stookplaatsraveling aanwezig, die gezien het ontbreken van decoratieve afwerking op de zijkanten van de aangrenzende korbeels tot de oorspronkelijke opzet behoort.
De afwerking van het houtskelet is rijk te noemen. De zwanenhalskorbeels zijn aan de voorzijde voorzien van cannelures. De korbeels hebben aan de zijkant een decoratie met voluten. De sleutelstukken zijn voorzien van een kroonlijstprofilering. De houtconstructie is in de twintigste eeuw witgeschilderd, maar deze laag is intussen behoorlijk afgebladderd. Daaronder komt een bruine afwerkingslaag tevoorschijn, waarvan niet kon worden vastgesteld tot welke periode die behoort. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen of zich hieronder nog meer afwerkingslagen bevinden. Gezien de rijke gesneden decoraties van het skelet is het niet onwaarschijnlijk dat bij nader onderzoek schilderingen zouden kunnen worden blootgelegd.
De *verdieping* is niet bezocht, het is niet uitgesloten dat zich ook daar nog elementen bevinden die vanuit bouw- en architectuurhistorisch oogpunt van belang zijn.

Conclusie / (concept) registeromschrijving
Architectonische waarde
De architectonische waarde is gelegen in het houtskelet uit 1615-1625 van het linker achterhuis, gelegen achter Geldersekade 89. De rijke detaillering en ingelaten kinderbinten kennen – binnen de context van Amsterdam – een hoge mate van zeldzaamheid. Er zijn maar zeer weinig houtskeletten met een vergelijkbare constructie en rijke mate van detaillering bekend.
De *architectonische waarde* van Geldersekade 91 is voor wat betreft het exterieur gelegen in de voorgevel die van 1881 dateert, met een geprononceerde begane grondzone en een opvallend rijk gedetailleerd hoofdgestel. Het valt niet uit te sluiten dat achter de huidige voorgevel en interieurafwerkingen een oudere kern schuilgaat.

Stedenbouwkundige waarde
Het gebied waarin het pand Geldersekade 91 met het achterhuis achter 89 staat, maakt onderdeel uit van de stadsuitleg die vanaf 1589 tot stand kwam. Karakteristiek voor dit gebied zijn de niet al te brede,

diepe kavels waarop de bebouwing verrees en de gesloten bouwblokken die door smalle straten en stegen doorsneden worden. Het ensemble dat gevormd wordt door het voor- en achterhuis van Geldersekade 89, daterend omstreeks 1615-1625, is een van de oudere in het gebied.
Het voorhuis van Geldersekade 91 heeft verder een *stedenbouwkundige waarde* als duidelijk herkenbare, uit het laatste kwart van de negentiende eeuw daterende werkplaats met bovenwoningen in de gevelwand, met een voor die periode kenmerkende schaal en korrel.

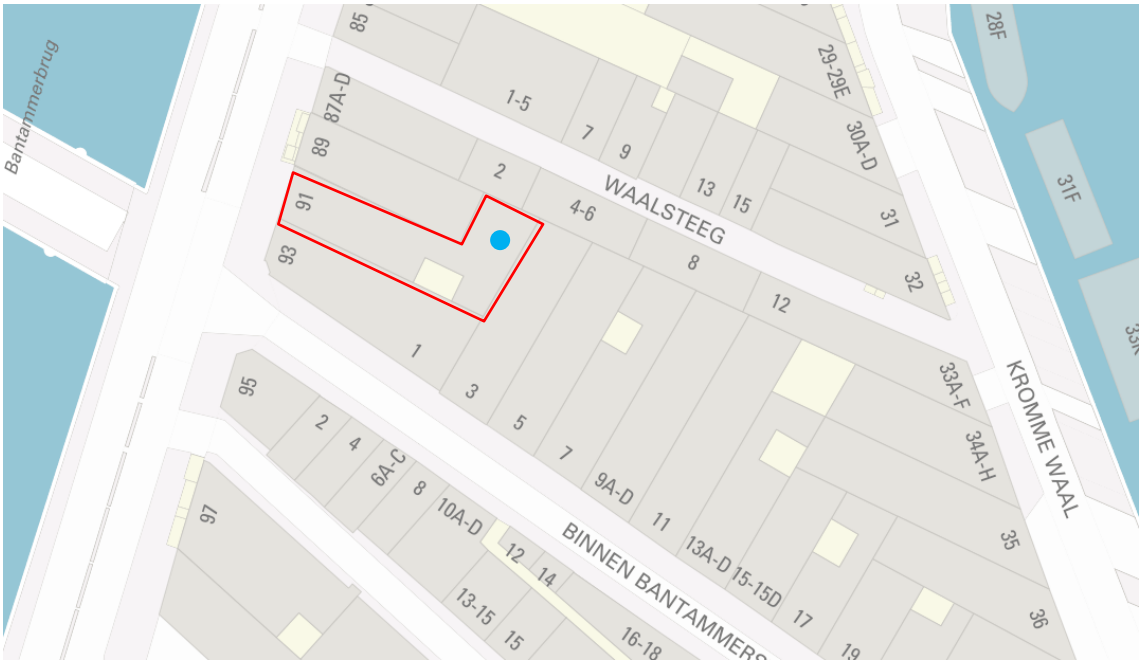
Cultuurhistorische waarde
De *cultuurhistorische waarden* zijn gelegen in de context van de moeizaam tot stand gekomen stadsuitleg vanaf 1589. Deze bood plaats aan de bouw van nieuwe, voorname woonhuizen waarvan dit pand (Geldersekade 89 en het oorspronkelijk daarbij behorende linker achterhuis van Geldersekade 91) een goed voorbeeld van is. Het rijk gedetailleerde houtskelet van het linker achterhuis wijst erop dat de bouwheer, mogelijk Dir(c)k van Dans, niet onbemiddeld moet zijn geweest. Binnen de context van het huis is de cultuurhistorische waarde gelegen in het feit dat de zaal in het linker achterhuis tot de voornaamste ruimtes behoorde, en dat deze daarom vaak van een rijke afwerking werden voorzien, zoals ook zichtbaar is in dit achterhuis.

Gaafheid/herkenbaarheid
Het zeldzame houtskelet in het oorspronkelijke achterhuis van Geldersekade 89 is gaaf bewaard gebleven, herkenbaar en qua opzet en detaillering karakteristiek voor de bouwtijd te noemen. De mate van gaafheid is bijzonder te noemen aangezien, zoals al geschreven, de zaal in het achterhuis tot de belangrijkste ruimtes hoorde en de aankleding dus aan verandering onderhevig was. De vondst van een onbekend houtskelet in de relatief gave toestand en met het decoratieniveau van het onderhavige geval, is inmiddels een zeldzaamheid in Amsterdam.
Het voorhuis van Geldersekade 91 is qua exterieur redelijk gaaf bewaard gebleven en duidelijk herkenbaar als representatief winkelwoonhuis daterend 1881.

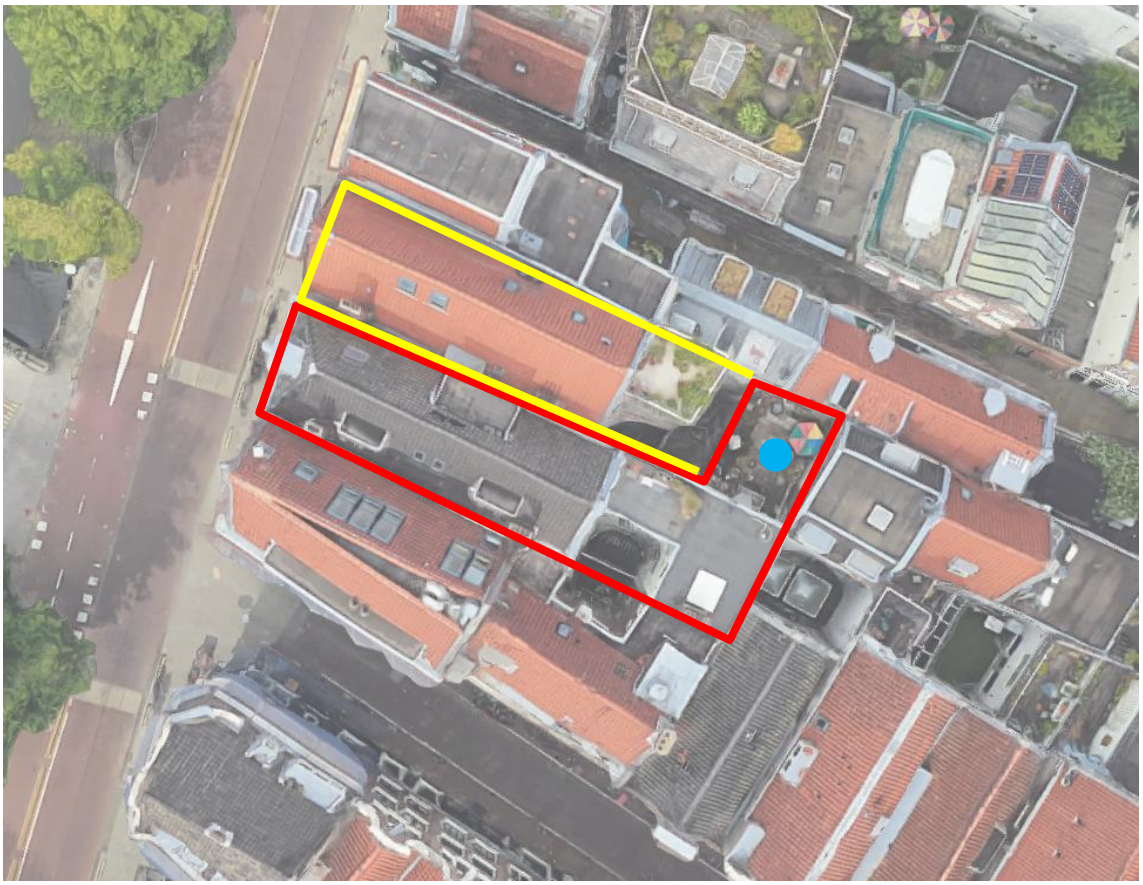
Bronnen en literatuur
Monumenten en Archeologie, archief en panddossier
Stadsarchief Amsterdam, beeldbank
Stadsdeel Centrum, Archief Bouw- en Woningtoezicht

M. Carasso-Kok (eindred.), *Geschiedenis van Amsterdam tot 1578: stad uit het niets*, Amsterdam 2004.
W. Frijhoff en M. Prak (red.), *Geschiedenis van Amsterdam: centrum van de wereld, 1578-1650*, Amsterdam 2004.
G. van Tussenbroek, 'Historisch hout in Amsterdamse monumenten. Dendrochronologie, houthandel, toepassing', *Publicatiereeks Amsterdamse Monumenten* 3, Amsterdam 2012.
G. van Tussenbroek, *De houten eeuw van Amsterdam*, Amsterdam 2023.

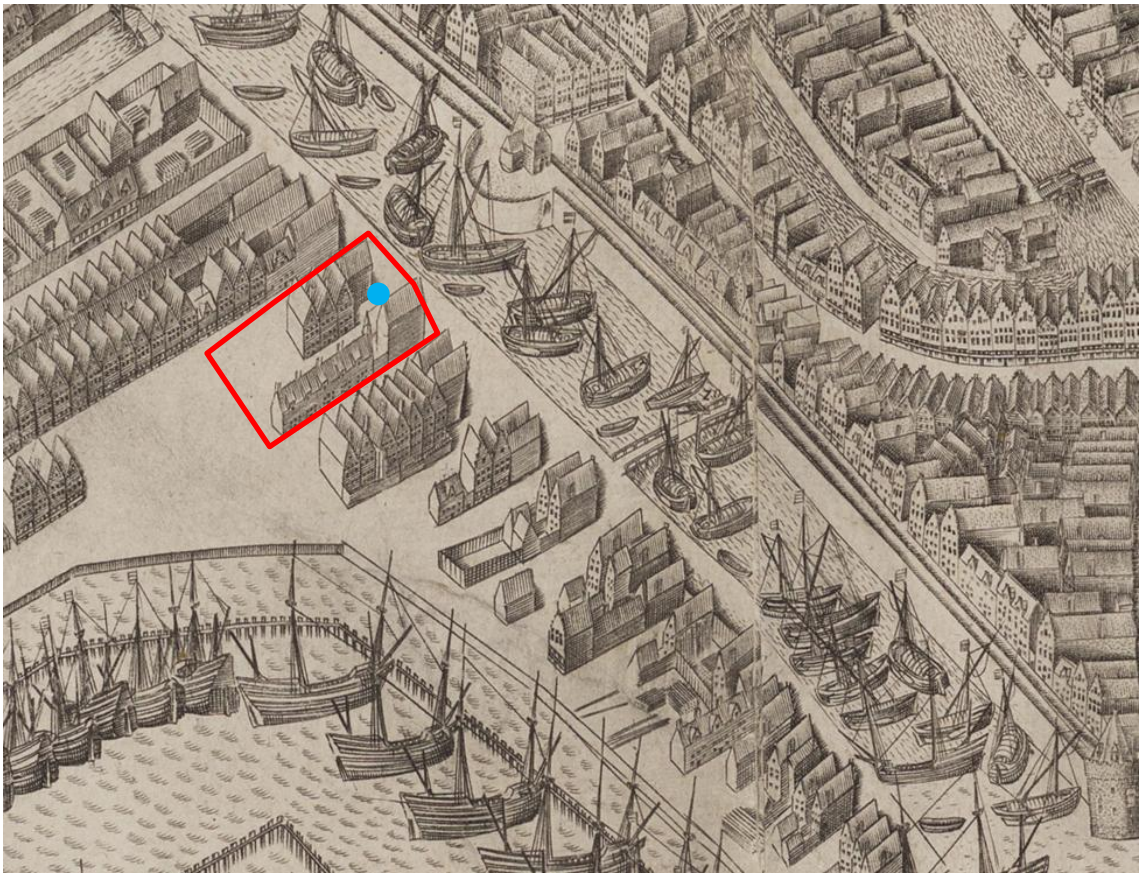
Beeldmateriaal

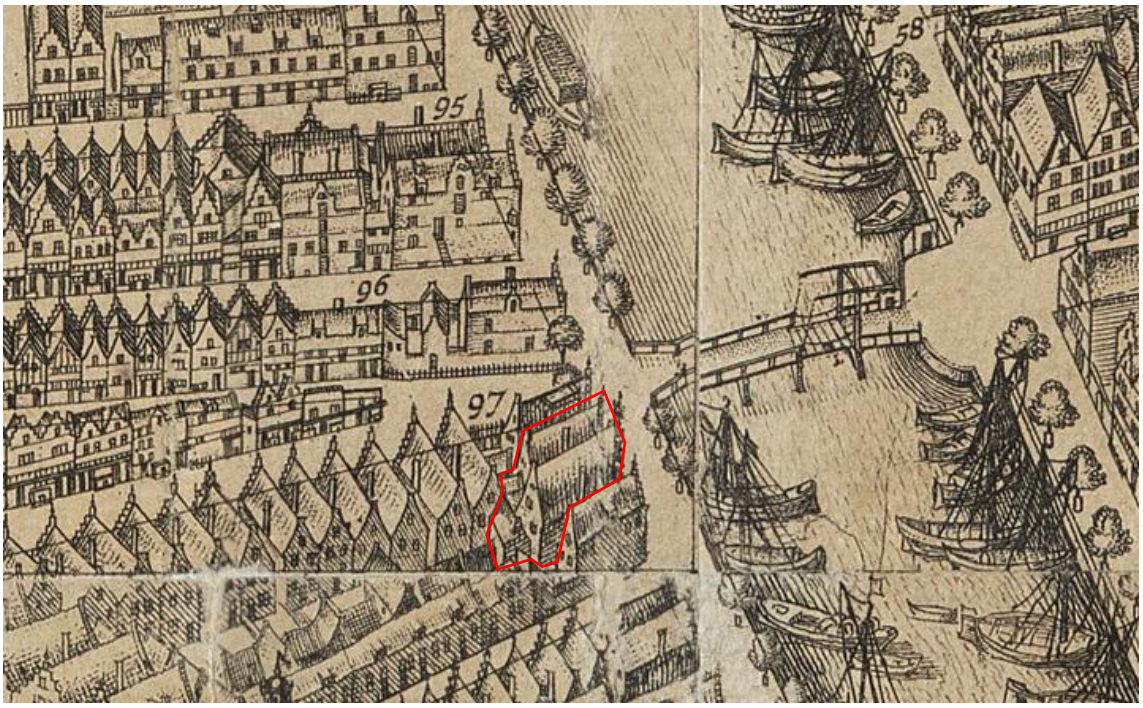
Uitsnede uit de Gemeentelijke Basiskaart. De rode contour markeert Geldersekade 91, de blauwe stip markeert het achterhuis dat oorspronkelijk bij Geldersekade 89 hoorde.

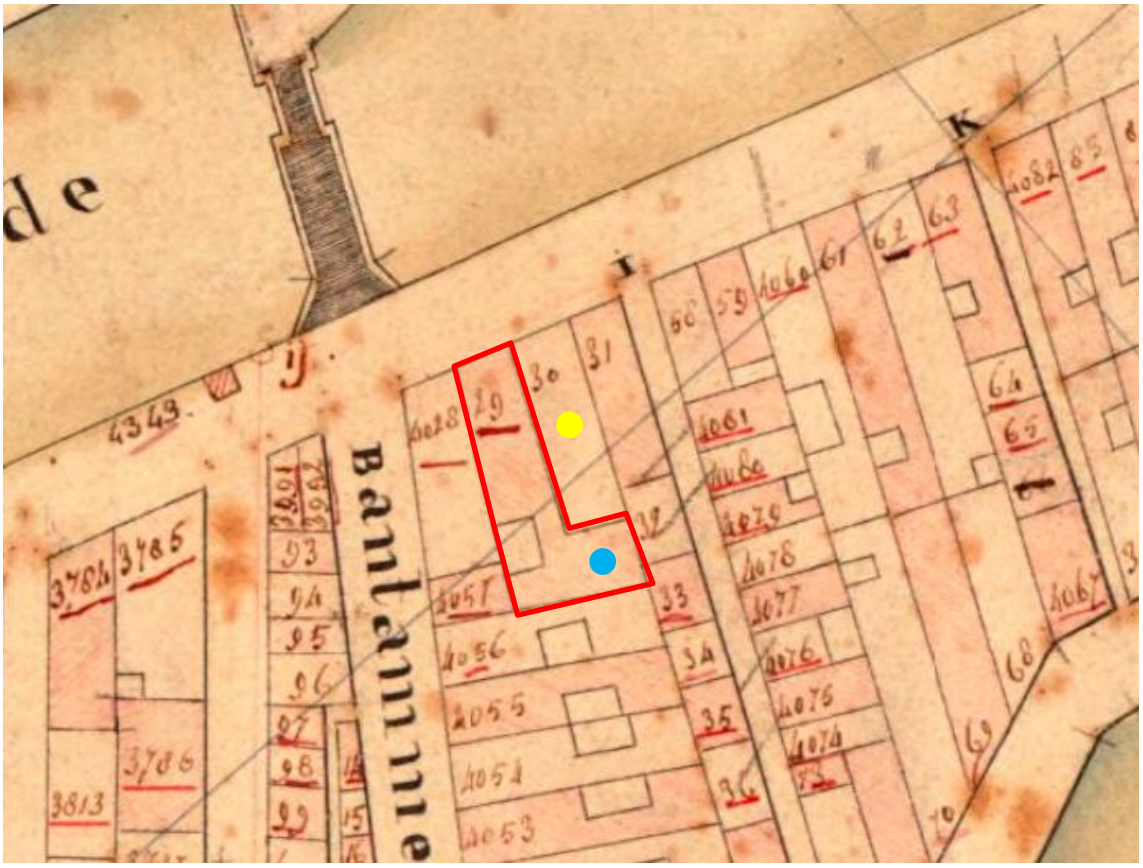
Satellietopname uit 2025. De rode contour markeert Geldersekade 91, de blauwe contour markeert Geldersekade 89. De blauwe stip geeft het achterhuis aan dat oorspronkelijk bij Geldersekade 89 hoorde. (Bron: Googlemaps)

Het bouwblok tussen de Binnen Bantammerstraat en de Waalsteeg op de kaart van Pieter Bast uit 1597. De blauwe stip markeert de nog onbebouwde plek waar later Geldersekade 89 en 91 werden gebouwd. (Stadsarchief Amsterdam, afbeeldingsbestand 010001001030).

Het bouwblok tussen de Binnen Bantammerstraat en de Waalsteeg op de kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode uit 1625 met Geldersekade 91 én het achterhuis van nummer 89. (Stadsarchief Amsterdam, afbeeldingsbestand UZFA00002000001).

Uitsnede uit de kadastrale kaart van 1832. De rode contour markeert Geldersekade 91, de blauwe stip markeert het achterhuis dat oorspronkelijk tot Geldersekade 89 (gele stip) behoorde. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, beeldbank)

Uitsnede uit de bouwtekening van 1881. (Archief BTW, dossiernr. 87489, BWT-nummer 5364/00/2220/1881, bewerking MenA)

Een foto van de Geldersekade, hoek Binnen Bantammerstraat, omstreeks 1883. De rode pijl markeert Geldersekade 91. (Stadsarchief Amsterdam, afbeeldingsbestand OSIMo0001004771)

De voorgevels van Geldersekade 89 en 91 (rechts). (MenA, 2025)

Opname van de pui van Geldersekade 91. (MenA, 2025)

Detailopname van het rijk gedetailleerde hoofdgestel. (MenA)

Het houtskelet in het linker achterhuis van Geldersekade 91. Opname richting achtergevel. (MenA, 2021)

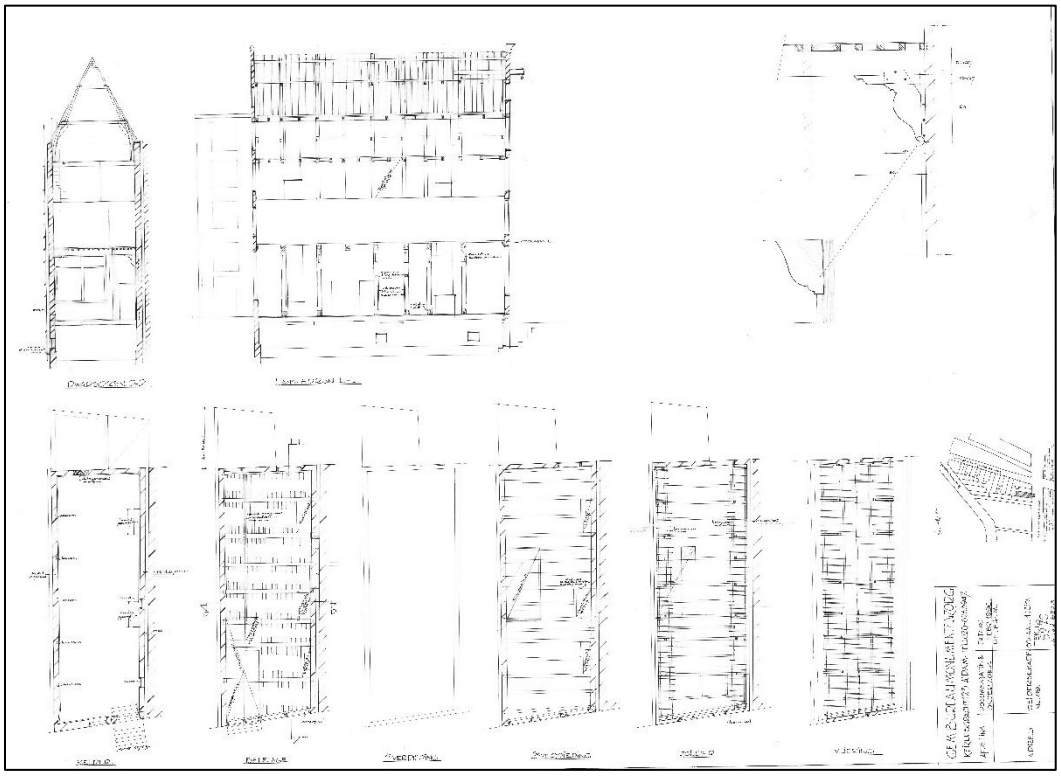
De samengestelde balklaag in het linker achterhuis van Geldersekade 91. (MenA, 2021)

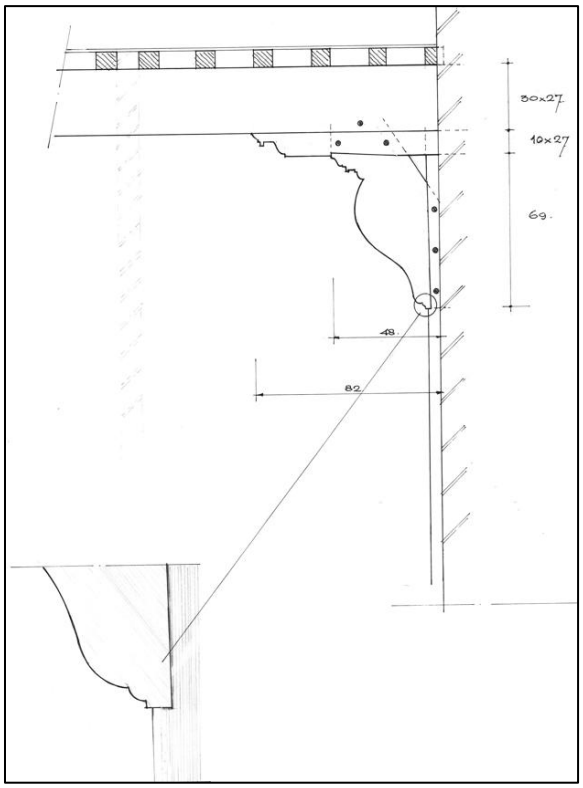

Detailopname van een korbeelstel .(MenA, 2021)

Opname met de profielen en het snijwerk. (MenA, 2021)

Documentatieblad Geldersekade 89, overzicht en uitsnede. Tekening door MenA, Peter Manahutu. (Stadsarchief Amsterdam, afbeeldingsbestand ooooooo92055)

Foto van de begane grond met houtskelet in Geldersekade 89. Opname in de richting van de achtergevel. (Bron: Funda)

Foto van de begane grond met houtskelet in Geldersekade 89. Opname in de richting van de voorgevel. (Bron: Funda)